

XXV Всеукраїнський конкурс учнівської творчості

Номінація «Історія України і державотворення»

«Огонь запеклих не пече»

**Андрій Чайковський - громадсько-політичний діяч
західноукраїнських земель**

Роботу виконала

учениця 10 класу

Самбірського ліцею імені А. Чайковського

Мацур Тетяна Віталіївна

Керівник

вчитель історії

Самбірського ліцею імені А. Чайковського

Гада Леся Богданівна

Зміст

Вступ.....	3
Розділ І. Життєвий шлях А.Чайковського..... ..	6
Розділ ІІ. Бережанський період життя А.Чайковського.....	10
Розділ ІІІ. Андрій Чайковський - повітовий комісар ЗУНР у Самборі..... ..	13
Розділ ІV. Останні роки життя А.Чайковського. Коломия.....	18
Висновки.....	20
Список використаних джерел і літератури.....	22
Додатки.....	24

Вступ

«Любіть Україну, любіть, своє рідне,
хоч воно не дорівнює чужому, але воно своє,
старайтесь це рідне піднести до рівня чужих культур... »
*(Із промови Андрія Чайковського на ювілейному вечорі
з нагоди його 40-річної письменницької
і громадської діяльності)*

Ці слова Андрія Чайковського особливо актуальні в наш час, коли весь народ встав на боротьбу за «своє рідне». В усі часи існування історії нашої країни існували люди, які присвятили своє життя боротьбі за існування української держави. До таких людей належав Андрій Чайковський (1857 - 1935) - громадсько-політичний діяч, письменник та публіцист. Він був серед засновників більшості осередків українських товариств Галичини: «Просвіта», «Рідна школа», «Січ»; культурно-мистецьких, фінансово-кредитних, антиалкогольних товариств. Брав участь у всіх виборчих компаніях кінця XIX - початку XXст., балатувався, як кандидат на виборах до Галицького сейму та Державної Ради, нарешті був повітовим комісаром ЗУНР у м. Самборі. А.Чайковський мав значний авторитет серед галицьких українців як громадсько-політичний діяч, письменник та публіцист; його знали і за межами Галичини, зокрема на Наддніпрянській Україні. Окрім того, діяльність А.Чайковського має важливе значення як складова частина українського Національного руху в галицькій провінції. Отже, вивчення громадської та політичної діяльності А. Чайковського актуальне і з огляду на її масштабність та значущість результатів, і через її інтегрованість в український національний рух у Галичині 70-х рр. XIX - 30-х рр. XX ст. Не можна не оцінити внесок А.Чайковського у розвиток української літератури. Його творами зачитувалося не одне покоління українців: «Олюнька», «Сагайдачний», «За сестрою», «Чорні рядки», «Три казки діда Охріма», «З татарської неволі». В кожному творі

А.Чайковського закладено велика виховна мета, глибока християнська мораль, національна гордість, правдива історія України.

Метою даної роботи є дослідити громадську та політичну діяльність А.Чайковського.

Для розкриття теми ми поставили перед собою завдання вивчити:

- Основні віхи життя і простежити формування та еволюції світогляду;
- Висвітлити діяльність у просвітянських організаціях;
- Роботу на посаді повітового комісара ЗУНР у Самборі;
- Громадсько-політична діяльність останніх років життя в Коломиї

Об'єкт дослідження - особа А.Чайковського як громадського та політичного діяча.

Предмет дослідження - участь А.Чайковського в організації та функціонуванні різноманітних громадських інституцій, повітового комісара ЗУНР тощо.

Наукова новизна даної роботи полягає у тому, що в ній на основі залучення до наукового обігу значної кількості різнотипових матеріалів здійснено комплексне дослідження громадсько-політичної діяльності А.Чайковського і подано маловідомий образ цього діяча.

Історіографічна та джерельна база дослідження.

При написанні даної праці були використані оглядові статі, публікації, в яких поєднані ознаки спогадів і наукового дослідження. Більшість публікацій вийшли в роки Незалежності України, зокрема тритомник: Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження. Це окремі, переважно невеликі за обсягом, статті у яких розглянуто деякі аспекти громадської діяльності А.Чайковського, здебільшого до Першої світової війни. Найбільше сучасних досліджень належать Б. Якимовичу; серед інших можна виокремити розвідки О.Левицької, М.Васильчука та Л.Кречковського, О.Мандзюк. Окрему групу матеріалів про А.Чайковського складають статті в енциклопедичних виданнях. Особливу цінність для вивчення теми даної роботи мають дослідження

українського національного руху в Галичині в «австрійській» період та доби ЗУНР - час найбільшої громадської активності А.Чайковського. Серед них можна виділити праці О. Аркуші, К. Кондратюка, М. Литвина, С. Макарчука, М. Мудрого та ін. Крім названих джерел можна назвати публікації у періодичній пресі Самбірщини і Бережан.

Джерельну базу даної роботи склали різноманітні опубліковані матеріали, які можна поділити на створенні самим А.Чайковським (спогади, листи, твори, публіцистичні статті) та написані іншими особами.

Розділ І. Життєвий шлях А.Чайковського

Андрій Якович Чайковський народився 15 травня 1857 року в м. Самборі, де його батько був дрібним урядовцем. Залишившись у дитячому віці сиротою. Андрій переходить на утримання і виховання до своїх родичів в село Гординя Самбірського повіту.

Читати Андрія навчила з польського букваря бабуня. Початкової школи він не кінчав, а склав іспити приватно. Домашню науку проходив з дяковчителем Теодором Присташем, який вчив у Гординській церковній школі.

Навчившись читати і писати та оволодівши секретами церковного співу, який був тоді обов'язковим у шкільній науці, сирота Андрій про подальше навчання й не мріяв. Аж у листопаді 1868 року до села примандрував, шукаючи заробітку, вбогий препарандист (препаранда заступала вчительську семінарію) поляк Войцех Панек. Саме він підготував хлопця до вступу у гімназію. Таким чином А.Чайковський у 1869 році вступає до Самбірської гімназії [6,25]. Але, незважаючи на успішне складання вступних іспитів, знання А.Чайковського з української мови і літератури були просто жалюгідними. В одному із своїх листів він писав: «Як прийшов до гімназії восени 1869 року, української літератури не знав я ніякої - крім читанки В.Ковалевського та молитовника, я нічого не бачив. Правда, на селі попав мені «Вінок для чемних дітей» Я.Головацького, і ним я дуже захоплювався» [11,20].

У своїй автобіографії А.Чайковський писав: «У школі з тодішніх підручників української мови навчитися я не міг. Та про кулішівку не знав я нічого й «Кобзаря» не бачив. Аж у п'ятому класі мій товариш, покійний Олександр Явірський, що прийшов до нас з Перемишля, познайомив мене з одним і другим» [11,34].

Під час навчання в Самбірській гімназії у 1873 - 1877 рр. А.Чайковський брав участь у роботі гімназійної народовської "Громади", а в останньому році навчання був її головою. «...Належав я до студенської громади в р. 1873-1877. Послідного року мене вибрала громада своїм головою. Було се за

директорування славнозвісного Баревича, я умів так ходити коло него, що він не мав для него жодного підозріння і громада з того часу дуже хорошо розвивалася [11,40]. Громада мала зв'язки з таємними гуртками інших гімназій, проводила культурно-освітню роботу серед учнів тощо.

А. Чайковський у цей час найбільше зачитувався творами про Україну, зокрема прочитавши в «Галичанинові», який був літературним додатком до львівського «Слова», «Історію Русі», в його свідомості почали формуватися свої погляди на славне минуле українського народу. Особливо його уяву заповнила історія запорозького козацтва і визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького: «Моя хлоп'яча уява, - писав А. Чайковський, - линула на Україну, над Дніпро-Славутицю, над його пороги, на Січ Запорозьку. Я співчував недолі українського народу під польсько-панською кормигою, що не жалів свого життя за волю... Я став на вершку гетьманських діл і довго з того вершка не сходив, а за той час впевнився, що ми мусимо побідити, що велике діло славного гетьмана припинилось, але не скінчилося, та що та ідея відживатиме ще не раз, аж поки український народ не буде паном на своїй великій батьківській землі» [11,55].

У 1877 році А.Чайковський вступив до Львівського університету на філософський факультет, але, не маючи грошей, щоб платити за навчання, покинув університет і пішов до війська. «Я страх хотів студіювати руську літературу і стати колись її учителем. Не довелося!» [11,24].

Опікуни і родичі намовляли юнака піти вчитися на священика, але він не схотів і, роздобувши потрібні гроші, знову вступив до університету вже на юридичний факультет. На другому році навчання А.Чайковському вдається знайти службу в «Просвіті» за 15 ринських на місяць. Це дало йому змогу поліпшити свої матеріальні справи і продовжити навчання в університет [6,17].

Під час навчання в університеті А.Чайковський набув досвіду організаційної роботи (у 1879 - 1880 рр. очолював студентське товариство «Дружній лихвар»), став досить відомою особою серед української

студентської молоді. Його національна свідомість тоді була вже чіткою та виразною (А. Чайковський визнавав себе українцем).

У січні 1882 року А. Чайковського мобілізують до війська і посилають на придушення босняцько-герцеговінського повстання. Після демобілізації з армії А.Чайковський закінчує в Самборі судову практику, складає іспит і здобуває звання оборонця в карних справах. Молодий юрист щиро захищає інтереси бідного народу, збирає матеріал для подальшої літературної творчості.

У 1890 році А. Чайковський переїжджає до Бережан, на Тернопільщину, де відкриває свою адвокатську канцелярію.

У 1892 році в «Ділі» були надруковані мемуари А.Чайковського «Спомини з-перед десяти літ» про його перебування в Боснії, які отримали позитивну оцінку Франка.

А.Чайковський був активним громадським діячем. У Бережанах він з композитором Остапом Нижанківським заснував хоровий колектив «Бережанський Боян» і театральний гурток, в яких сам брав участь: був організатором кредитного товариства «Надія», крайового канцелярійного товариства «Земля», одним з засновників «Товариства українських журналістів та письменників» у Львові і першим його головою; очолював протиалкогольне товариство «Відродження», спортивне товариство «Січ», «Союз українських адвокатів», брав участь у роботі «Просвіти», «Українського педагогічного товариства», театального товариства «Руська бесіда». «До всього він був охочим, - писав про А.Чайковського його сучасник, - треба було сказати промову на якомусь святі - говорив, співати в хорі - співав, або декламувати - декламував, і виступати на сцені - теж виступав. Всюди спішив з своєю поміччю, радою та великим знанням» [10,644]. Тому не випадково, що у цей час (1890 р.) А.Чайковський був кандидатом у послы до Державної Ради на виборах 1890 і 1891 рр., активно підтримував (хоча й недовго) польсько-українську угоду 1890 року.

Із Бережан у 1914 р. А.Чайковський знову переїхав до Самбора, де проживав до 1919 р. Від 5 листопада 1918 р. до 15 травня 1919 р.

А.Чайковський обіймав посаду повітового комісара ЗУНР у Самборі. Він очолював українську адміністрацію в Самбірському повіті. Основним завданням повітового комісара були збереження громадського порядку та організація управління в налагодженню постачання харчів і необхідних товарів цивільному населенню та армії, організація боротьби з епідеміями.

Військова поразка і фактична ліквідація незалежної Української держави: викликали у нього «стан найстрашнішої депресії» [13,215].

А.Чайковський був близький до самогубства. З часом йому вдалося відновити рівновагу і проаналізувати період існування ЗУНР-ЗОУНР та причини її поразки. Із 1919 р. до останніх днів свого життя (1935 р.) проживав А. Чайковський у Коломиї.

У міжвоєнний період А. Чайковський займав особливе місце серед діячів українського національного руху. З одного боку, він не належав до тієї групи, представники якої більшу частину свого часу витрачали на політику чи громадську діяльність, з іншого - активно цікавився громадським життям.

Багато дописував до українських періодичних видань на різні теми, плідно працював як письменник, і завдяки цьому привертав до себе увагу українців.

Протягом 1920-х рр. А.Чайковський частіше, порівняно з довоєнним періодом, звертав увагу на необхідність жорсткої дисципліни, мобілізації всіх сил на потреби українського руху, він більше, ніж раніше, цікавився справами Греко-Католицької Церкви і був одним із найактивніших противників її «латинізації в середині та другій половині 1920-х рр.

Помер А.Я.Чайковський 19 січня 1935 р. в Коломиї, де й був похований. Андрій Чайковський належав до тих українських патріотів, яким Бережанщина, Самбірщина, Коломийщина завдячує своїм національним відродженням. З його іменем пов'язана історія культурноосвітнього, економічного і політичного розвитку тих теренів.

Розділ II. Діяльність А. Чайковського у просвітянській організації Бережан

У 1886 р. Андрій Чайковський разом із дружиною Наталією переїжджає із Самбора, де він закінчує судову практику, до Бережан. В Бережанах він прожив і плідно працював майже 30 років. Справедливий юрист, палкий козакофіл і романтик за поглядами і настроями, різнобічний громадський діяч, автор численних творів - саме так можна охарактеризувати Андрія Чайковського у бережанський період його життя. [10,648]

У 1890 році Андрій Чайковський відкриває у Бережанах третю в Галичині адвокатську канцелярію і відразу вибивається на передове місце серед тутешніх юристів.

Отець Петро Смик у книзі «Бережанська земля» згадує свої студентські роки, коли за велику честь вважалося потрапити на судовий процес, де адвокатом був А.Чайковський: «Мій батько дістав два квитки для вступу в судовий зал, сказавши: «Підіть, хлопці, нині великий процес - варто послухати адвоката Андрія Чайковського». Ми пішли. Зал тріщав. Коли почав говорити оборонець, аудиторія слухала його, затамувавши подих».

Згадує найстарший син А. Чайковського Микола: «Батько і в своїй адвокатській роботі був поетом. Його виступи-оборони перед присяжними суддями були повними життя і щирого гумору, вони захоплювали слухачів і, звичайно, викликали бажаний ефект - виправдання невинного підсудного» [11,63].

Слава доброї людини і здібного адвоката швидко закріпилася за А. Чайковським, і він мав клієнтів не тільки з Бережан, але й з довколишніх повітів, часто виїздив на процеси до Львова та інших міст.

«Я лише живу і вздержуюся на хвилях життя довір'ям, яке люди мають до мене», - твердив А.Чайковський.

Андрій Чайковський перший у Бережанах почав домагатися прав української мови в суді й установах. Як юрист деякий час очолював повітовий Народний Комітет, завданням якого було передусім готувати вибори до міських

і сільських рад, до повітової ради, до галицького сейму чи віденського парламенту.

«Я все говорив те, що думав, поступав згідно з засадами, у які вірив, в політику я не бавився ніколи», - говорив Андрій Чайковський [13,212].

У 1896 році при допомозі А.Чайковського було створено ощадно-позичкову касу «Надія», яка допомагала селянам розв'язати проблему грошей для господарки. Він належав до числа засновників кооперативу «Народний Дім». Протягом двох років каса «Надія» була в помешканні Чайковського по вул. Валовій. Каса надавала селу легкий і дешевий кредит і проіснувала до 1939 року. До А.Чайковського в Бережанах сходилася ще тоді нечисленна українська інтелігенція міста і повіту. У стінах цього будинку виникали нові думки, народжувались ідеї та плани суспільної праці. Тут виникла ідея першого економічного віча в повіті, зародилась думка про заснування Бережанського «Бояна» та кредитового товариства «Надія» - це були одні з перших організацій такого роду в Галичині.

Та й взагалі, хоч як не любив А.Чайковський політики «бо в політиці,- казав він,- треба керуватись головою, а не чуттям, треба хитрити, лукавити, а це не погоджує з честю» [13,231], все ж скрізь, куди кидала його лиха доля, був у центрі політичного життя, вів широку громадську діяльність.

З ініціативи А. Чайковського в Бережанах у 1910 році було засновано повітову «Січову Управу». Молодь вчилася військового вишколу, протипожежної справи. Статут товариства опрацював А.Чайковський, його було прийнято на зборах січовиків, обрано першу повітову управу. А д-ра А.Чайковського молодь обрала своїм кошовим. Поряд із спортивним вихованням було обов'язковим вивчення історії України, географії, читання історичних повістей.

Восени 1911 року відбувся перший повітовий січовий з'їзд у Бережанах з участю січових товариств з інших повітів. Похід очолював повітовий кошовий Бережанщини Андрій Чайковський. Бережанська «Січ» була дорогою Чайковському, бо, вже перебравшись з Бережан до Самбора, він все ж таки

приїжджає в Бережани і очолює похід січовиків до Львова з нагоди святкування 100-річного ювілею Шевченка.

Важко назвати якусь сторону культурного життя Бережанщини кінця XIX-поч. XX ст., до якої не був би причетний Андрій Чайковський. Він очолював філію «Просвіти». «Просвіта» організовувала читальні, бібліотеки, аматорські театральні гуртки, хори. А.Чайковський працював для народу. При тому послуговувався й пером.

Будучи адвокатом, тобто своєю людиною в Храмі Феміди, А.Чайковський майже щодня бував на процесах. Чутливий до людського горя, А.Чайковський, коли не міг зарадити нещастю як адвокат, то брався за перо і продовжував справу як письменник.

«Я вирішив в моїх працях не виходити ні кроком поза межі тих обставин, котрі мені добре знаомі... Мушу мати враження без посередне, а не позичене...» [6,153]. У тодішній галицькій і буковинській пресі друкувалися його статті, численні оповідання. У 1890 році, крім згаданих речей, почали з'являться новели-образи з життя, потім гуморески, а далі і повісті з побутовою тематикою («Олюнька», «З ласки родини», «Своїми силами»).

Невдовзі бережанський адвокат стає відомим у краї письменником.

Приблизно тоді він розпочинає писати твори на історичну тематику.

«Захоплення козаччиною і любов до України, пише А. Чайковський, - змусили мене заповнити прірву в нашій літературі історичними оповіданнями».

В цілому за бережанський період вийшло 5 книг А.Чайковського загальним обсягом 1160 ст., не враховуючи низки творів, надрукованих у періодичній пресі. Така творча активність письменника, що мав ще повсякденну адвокатську роботу, заслуговує подиву і відзначення. А.Чайковський у час свого побуту в Бережанах був людиною надзвичайно шанованою.

Розділ III. Андрій Чайковський - повітовий комісар ЗУНР у Самборі

Закінчення Першої світової війни у 1918 р. супроводжувалося розпадом деяких держав у Європі, зокрема Австро-Угорської імперії. На її уламках утворилося кілька нових незалежних держав, серед яких була й Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР).

31 жовтня 1918 р. українці у Львові остаточно вирішили перебрати владу на території Східної Галичини, не чекаючи формального дозволу з Відня. Цього ж дня зі Львова виїхали кур'єри з наказом, щоб 1 листопада українські повітові організації захопили владу у провінціях. Цей наказ, потрапив до Самбора пізно ввечері 31 жовтня, А. Чайковському було запропоновано стати повітовим комісаром. Ця пропозиція стала несподіванкою для А. Чайковського - він не počував себе достатньо підготовленим для такої посади. Не маючи інструкцій зі Львова, А.Чайковський навіть не знав, з чого йому розпочинати свою працю [13,224]. Він як повітовий комісар ЗУНР мав значні повноваження. Згідно з Тимчасовим Законом про адміністрацію ЗУНР, ухваленого Українською Національною Радою 16 листопада 1918 р., повітовий комісар був «начальним повітовим органом політичної адміністрації аж до устійнення праводержавних відносин [4,62]. Він мав затверджувати розпорядження повітової адміністрації», вести нагляд за діловодством всіх урядників, призначати державних службовців; у справах громадської безпеки йому підпорядковувалися повітові військові коменданти і повітові коменданти жандармерії.

Від самого початку свого урядування А. Чайковський прагнув, щоб нова влада працювала ефективніше, ніж попередня, і таким чином здобула б собі популярність серед населення. Він намагався пришвидшити розгляд різних справ громадян в адміністративних установах, знешкодити банди дезертирів, що грабували села, дозволив вирубування за сталу платню меншовартісних лісових ділянок (заздалегідь чітко визначених), щоб населення могло забезпечити себе паливом.

Найважливішими завданнями для повітової влади на Самбірщині були збереження громадського порядку, організація мобілізації до війська і забезпечення продовольством фронту та медичною допомогою ураженим епідеміями тифу сіл. Самбірський повіт лежав у прифронтовій смузі, а тому стосунки з військовими займали винятково важливе місце у діяльності місцевої адміністрації.

Найбільшою проблемою українського війська було постачання. Продовольство майже не надходило з тилкових складів, тому доводилося вдаватися до реквізицій місцевого населення. А.Чайковському вдалося порозумітися з полковником А.Кравсом і реквізиції стали чітко визначеними та узгодженими з повітовою владою. Самбірщина допомагала армії всім, чим могла.

А.Чайковський з особливою повагою ставився до вояків Української Галицької Армії, які утримували фронт. На початку 1919 р. він написав ідеологічно-публіцистичне звернення до бійців УГА під назвою «До українських жовнірів моє дружнє послання» [12,342]. У цій невеликій брошурі А.Чайковський пояснював воякам, чому Україна веде війну з Польщею («по чуже ми не посягаємо, а боронимо свого») і що буде, коли цю війну програє («всю нещасну годину, якби поляки нас побідили, ціла Україна правила би по нас панахиду»).

А.Чайковський також закликав вояків пам'ятати, що військо - це візитна картка держави і тому воно мусить бути культурним, дисциплінованим, прихильним до цивільного населення: «Важко зараз і воякам на фронті, і громадянам у запіллі, але мусимо напружити всі наші сили, щоби не датися, бо від висліду цієї війни зависить або наша свобода і щастя, або вічна тюрма на нашій рідній землі» [12,350]. Що ж до частин, які займали відтинок фронту біля Самбора, то А.Чайковський особливо цінував гуцульські підрозділи і особисто полковника А.Кравса.

Окрім вимушеного забезпечення вояків продовольством та деякими видами речової амуніції, А.Чайковський мав ще одне дуже важливе завдання -

збереження громадського порядку і налагодження належного функціонування державних установ у повіті. На Самбірщині діяла також «прибічна повітова рада», з якою А.Чайковський радився у найважливіших справах. До цієї ради могли входити й представники національних меншин. Євреї та німці скористалися цим правом, але поляки відмовилися увійти до складу «прибічної повітової ради».

Водночас у Самборі продовжувала діяти місцева польська «організація» - складова частина Польської Організації Народової. Був навіть час, коли представники цієї організації вели переговори з А.Чайковським, однак лише тому, щоб одержати можливість легального переходу для своїх кур'єрів під виглядом делегатів від самбірських поляків до верховної влади Польської держави. Коли А.Чайковський переконався у нещирості поляків, будь-які переговори припинилися. Ворожі до української влади акції самбірських поляків відбувалися досить часто, і А. Чайковський «мав багато з тим клопоту, щоб здержати роз'ярених стрільців від відплати» [13,249]. Військова розвідка у Самборі періодично проводила арешти підозрюваних у шпигунстві та підготовці закоротів, А.Чайковський стояв осторонь цього. Своїми діями він намагався не загострювати й так дуже напружені міжнаціональні відносини, розуміючи, що це може дуже зашкодити молодій Українській державі.

Іншими невідкладними справами, якими мусив займатися А.Чайковський, були організація боротьби з епідеміями та контроль за постачанням населення продовольством та іншими необхідними товарами. Ситуація з продовольством була несприятливою. Самбірщина постачала фронт, і спочатку, коли військові реквізиції були невпорядковані, траплялися важкі моменти - здавалося, що незабаром розпочнуться голодні бунти. Поступово вдалося стабілізувати постачання продовольства, але лише завдяки жорстким заходам органів влади.

У листопаді 1918 р. А.Чайковський майже не мав зв'язку з урядом ЗУНР. Згодом він згадував: «Усе, що я відтіля (від уряду ЗУНР. - А.К.) дістав, то була українська конституція, а радше її нарис на піваркуша паперу. Я навіть не знав складу правительства. Не можна було ніяким чином нав'язати зв'язку між

верховним урядом та повітовим комісаріатом» [13,257]. Через певний час становище поліпшилося і контакт з центральними органами влади вдалося встановити.

А. Чайковського відверто дратувала безпомічність уряду у вирішенні багатьох життєво важливих питань, часто спричинена браком необхідної інформації про стан справ у державі, деякі накази, що їх неможливо було виконати, та непрофесіоналізм частини високих урядовців. Близьке розташування лінії фронту, постійна небезпека швидко опинитися під польською окупацією, перманентний брак продовольства та інших необхідних товарів робили А.Чайковського та багатьох інших самбірських українців особливо вразливими і дратівливими під час відносного спокою і добробуту у тилових районах [4,69].

Незважаючи на численні недоліки в сфері державного управління, А.Чайковський щиро вірив у перемогу українських визвольних змагань і був прихильником міцної дисципліни. Йому дуже не хотілося, аби самбірський повіт, не маючи доброго зв'язку з центральною владою, став «самостійною республікою, так, як Дрогобич зі своїм «дожою» Семеном Вітиком» [13,266].

Тому орган повітового комісаріату в Самборі «Наддністрянські вісти» з ініціативи А.Чайковського постійно закликав громадян зберігати спокій, дисципліну, витримку і стійко переносити негаразди воєнного часу, оскільки від цього залежала свобода України.

Попри постійну заклопотаність місцевими, повітовими справами, А.Чайковський також цікавився й загальною ситуацією в Україні.

Відразу після проголошення ЗУНР одним з найважливіших питань для нього та багатьох інших самбірських українців була злука з Великою Україною.

В редакційній статті першого числа «Наддністрянських вістей» А.Чайковський наголошував, що ЗУНР не зможе вистояти без допомоги східних українців, а тому необхідно якнайшвидше провести об'єднання обох українських держав. Особисто А.Чайковський дуже розраховував на військову допомогу наддніпрянців. Однак знайомство з поганодисциплінованими

вояками та загалом малокомпетентними офіцерами Козятинської бригади Армії УНР, яку перекинули на допомогу УГА, дуже розчарувала його. Досить швидко він зрозумів, що розраховувати на суттєву допомогу зі Східної України галичанам не варто [3,77].

А.Чайковський як представник влади мусив знати настрої населення і відповідно реагувати на них. Усунутися від цього, грати роль нейтрального чиновника було неможливо, тим паче, що з'явилася загроза поширенню деструктивних більшовицьких ідей. Ставлення до більшовизму у самбірській владі було виразно негативним, однак вони також знали причини поширення більшовицького руху, які слід усунути. Це слід було зробити не репресіями, а ефективною соціальною політикою держави (зокрема, щодо земельного питання) та рівночасним дотриманням суворої дисципліни.

На початку травня 1919 р. А.Чайковський зрозумів, що поляки будь-якого дня можуть прорвати фронт. Це трапилося 14 травня 1919 р., коли А.Чайковський повертався зі Станіславова, де був у службовому відрядженні і ледве встиг дістатися додому й забрати родину. Передчуваючи катастрофу, він ще 9 травня повідомив палату адвокатів, що переносить свою канцелярію до Коломиї, і тому під час евакуації вирушив туди, бо вважав, що в Самборі поляки могли б його стратити без суду або, принаймні, ув'язнити і вислати до концентраційного табору.

Самбірський період був єдиним періодом у житті А.Чайковського перебування на державній службі. Зрозуміло, що досвіду такої роботи він не мав, але намагався компенсувати це інтенсивною працею. Звісно, йому не вдалося уникнути деяких помилок, але він робив усе для того, аби принести якнайбільше користі самбірчанам і всьому українському народові.

Розділ IV. Останні роки життя А.Чайковського. Коломия

Перед початком польської окупації 13 травня 1919р. А.Чайковський змушений був покинути Самбір і переїхати до Коломиї, де проживав з родиною 15 років.

Поселився А.Чайковський в Народному домі, у трьох кімнатах другого поверху, в якому містилися різні товариства, як то «Родина», хорове товариство «Боян», спортове - «Сокіл», учительські семінари, товариство «Сільський господар», дівоча народна школа імені княгині Ольги. Сам письменник провів тут останні п'ятнадцять років свого життя, написав низку творів, знаходячи ще й час для адвокатської практики та участі у громадському житті Коломийщини, зокрема, праці в товаристві «Рідна школа».

Переважна більшість творів А. Чайковського друкувалася саме в Коломиї. За неповними підрахунками, в місті видрукувано до тридцяти його книг. Своєрідною вершиною його творчості було відзначення 40-літньої письменницької праці Андрія Чайковського, яке припало на кінець 1928 - початок 1929 років.

Першим святкував Львів, де 21 грудня 1928 року заходами Товариства письменників і журналістів відбулося вшанування творчої праці А.Чайковського. А за декілька місяців, а саме 2 березня 1929 року, сорокаліття громадської праці письменника відзначала Коломия. Урочистості проходили в приміщенні «Щадничої каси» (тепер - Народний дім), розташованому поряд з

Народним домом (тепер - музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття), де й жив письменник [3,451]. За свідченням сучасників, зал був переповнений.

Упродовж урочистостей хор «Коломийського Бояна» під орудою гімназійного професора Романа Шипайла виконував народні пісні. Співав дівочий хор «Рідної школи». Андрій Чайковський упродовж років був довголітнім головою цього педагогічно-освітнього товариства, яке в умовах польської окупації творило протипау державній освітній програмі, формуючи

патріотів свого народу... Ювілей пройшов у присутності представників різних українських громадсько-політичних організацій.

Своєрідним заповітом майбутнім поколінням можна вважати слова А.Чайковського, сказані на урочистому зібранні в березні 1929 р. у Коломиї з нагоди 40-річчя його письменницької і громадської діяльності.

«Любіть Україну, любіть своє рідне, хоч воно не дорівнює чужому, але воно своє, старайтеся це рідне піднести до рівня чужих культур. Не міряйте свого рідного французьким метром, а оцінюйте його висоту своїм рідним ліктем. Такого погляду держався я усе життя. Мені байдуже, чи мої письменницькі праці перейдуть до світової письменницької скарбниці. І я не писав на експорт, лише для свого любого, дорогого українського народ...» [15].

Особливої актуальності ці слова А.Чайковського набули в першій чверті ХХІ ст., коли зі зброєю в руках українцям довелося відстоювати своє право не лише на власну державність, але й на свою мову і культуру.

Життя сімдесятивосьмирічного Андрія Чайковського обірвалося 2 червня 1935 року, а за два дні, 4 червня, від Народного дому, де письменник провів свої останні п'ятнадцять років, його проводила в останню путь уся Галичина.

Співця козаччини, «хлопського адвоката» поховали на старому коломийському цвинтарі, тишу котрого стереже стара дерев'яна церква.

Громадянсько-політичну діяльність А.Чайковського можна оцінити словами його сучасника, товариша, однодумця К.Левицького.

«Його повісти й оповідання з українського минулого це національні цінності, що творять не пропащу силу для підйому духа української нації.»

Тому Його, як визначного письменника, вибрано першим головою Товариства Українських Письменників і Журналістів у Львові і відтак уладжено Йому, святочний ювілей літературної праці. Та в повоєнному часі, не зважаючи на свої пізні літа, Андрій Чайковський все живий і охочий до дальшої праці, стає до позитивної роботи в кожній ділянці українського життя і виконує свої обов'язки як вірний син української нації. Тим він був для нас визначним, дорогим і взірцевим українським діячем, громадянином і адвокатом.»

Висновки

Андрій Чайковський належав до покоління громадських та політичних діячів, яке має чи не найбільші заслуги в розвитку українського національного руху в Галичині, поширенні його культури та відомостей про історичне минуле художнім словом.

Усе своє свідоме життя займався громадсько-культурною роботою. Був організатором і дійовим членом багатьох організацій, товариств і об'єднань. Часто виголошував реферати з нагоди ювілейних дат української історії чи святкових зібрань на пошанування окремих визначних її діячів. У травні 1914 р. письменник взяв участь у зібранні української громадськості Самбора і околиці, яка вшановувала пам'ять Т. Шевченка. Тоді у своєму виступі перед присутніми наголосив на ролі Кобзаря в національному пробудженні українців, утвердженні їх самосвідомості та закликав до єдності.

Виховання в шляхетському середовищі та сільському оточенні позначилося на його менталітеті. В суспільних поглядах А. Чайковський еволюціонував від особливостей земельного світогляду дрібної шляхти до українофільства. Був членом Української народно-демократичної партії (1899). Він також очолював її повітову організацію. Згодом тісно співпрацював з УНДО - найпотужнішою українською політичною силою Галичини. У нього не було амбіцій стати провідним політичним діячем, обійняти ключові посади в національному русі галицьких українців чи за будь-яких умов здобути посольський мандат.

На початку Великої війни займався формуванням січового стрілецтва - української частини в складі австрійської армії. Підбирав приміщення для розташування добровольців, організовував їх харчування і забезпечення одягом, проходив з ними елементарний вишкіл, для якого залучав активістів молодіжних організацій «Січі» і «Сокола», які мали певні військові навички. Під час московської окупації 1914-1915 рр. за доносом місцевих москвофілів був заарештований та відбув двотижнєве ув'язнення у Львові.

Після розпаду Австро-Угорщини проявив себе як державно-політичний діяч на посаді комісара ЗУНР Самбірського повіту. Докладав зусиль, щоб нова влада працювала ефективніше та не зволікала з розглядом різних громадських справ. Однак реалії виявилися іншими за уявлення. Аналізуючи пізніше ці місяці українського державотворення на прикладі Самбірщини, А.Чайковський зазначав у своїх Чорних рядках, що його ошукали, оскільки він не був політиком, не вмів хитрувати і повністю довіряв своїм радникам, котрі не завжди вболівали за ввірену їм справу і не турбувалися про негативні наслідки.

Громадсько-культурна і письменницька діяльність А.Чайковського ще за життя була гідно пошанована. У 1925 р. «Просвіта» іменувала його Почесним членом, а у Львові та Коломиї в 1928-1929 рр. провели святкові академії. Після Другої світової війни ім'я А.Чайковського і його художні твори в тодішній УРСР опинилися під забороною, експозиції в музеях закриті. Про самого письменника якщо й згадували, то з обов'язковим додатком-трактуванням як прихильника буржуазно-націоналістичних концепцій у висвітленні минулого.

З проголошенням незалежності України у 1991 р. Самбір пригадав свого великого земляка і державного діяча часів ЗУНР, коли на стіні місцевої ратуші, де в 1918-1919 рр. працював А.Чайковський, встановили пам'ятну таблицю.

1 червня 1991 р. у с. Гординя було освячено пам'ятний знак, а 24 серпня 1994 р. у Самборі урочисто відкрили перший в Україні пам'ятник цьому великому Українцю і Громадянину. Тому на Його величавий похорон у Коломиї прибули зі Львова делегати Союзу Українських Адвокатів, віцепрезидент д-р Михайло Волошин і сеньйор д-р Степан Федак, з яких перший з них сердечним словом попрощався з покійним Андрієм Чайковським.

Хочеться завершити цю роботу словами-роздумами Андрія Чайковського: «Благородство людської особистості виявляється в тому, наскільки мудро і тонко людина може визначити, що гідне і що негідне. Гідне повинно стати самою суттю духовної культури, негідне ж - викликати зневагу.»

Список використаних джерел і літератури

1. Арсенич П. Андрій Чайковський у моєму житті - Т. 3 - С. 468-472
2. Андрусак Т. Правові погляди Андрія Чайковського // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження. - Львів, 2002. - Т. 3.
3. Васильчук М. Андрій Чайковський: штрихи до портрета на тлі Коломиї: У 3 т. / Упор. Б.Якимович. - Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2002 - Т. 3. - С. 446-459.
4. Ідзьо В. Організація місцевої влади періоду ЗУНР // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. - Вип. 10. - Луцьк, 2003. - С. 65 - 72.
5. Качкан В. Андрій Чайковський // Українська журналістика в іменах. - Вип. 3. — Львів, 1996. - С. 306 - 309.
6. Кріль М. Самбірська гімназія Т. 2: Андрій Чайковський - інтелектуальний покровитель ліцею - Стрий, 2022 р.
7. Левицька О. Андрій Чайковський і Бережанщина // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упор. Б.Якимович. - Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2002 - Т. 3. - С. 413 - 427.]
8. Михайлишин О. Андрій Чайковський - комісар ЗУНР // Бойки - Дрогобич, 2002 р.
9. Перський С. Популярна історія товариства "Просвіта". - Львів: НТШ ім. Т.Шевченка, 1994. - 148 с.
10. Седляр О. Філія товариства "Просвіта" в Бережанах (1890 - 1914 рр.): заснування, діяльність, визначні постаті // Вісник Львівського університету: Серія історична. - Вип. 38. — Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2003. - С. 640 - 657.
11. Чайковський А. Автобіографія // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упор. Б.Якимович. - Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2002 - Т. 3. - С. 13 - 88.
12. Чайковський А. До українських жовнірів моє дружнє послання // Чайковський Андрій... - Т. 1. - С. 339 - 359.

13. Чайковський А. Чорні рядки. Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 р. // Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження - Львів, 2002 р. - Т. 1 - С. 207-273.
14. Чайковський А. - комісар ЗУНР. Газета «Самбірські вісті 15 травня 1993 року»
15. До 135-річчя від дня народження Андрія Чайковського. Газета «Самбірські вісті 12 грудня 1990 р.»

Додатки

А.Чайковський у 1900 р.

1

2

А.Чайковський з синами у 1900 р. (1).

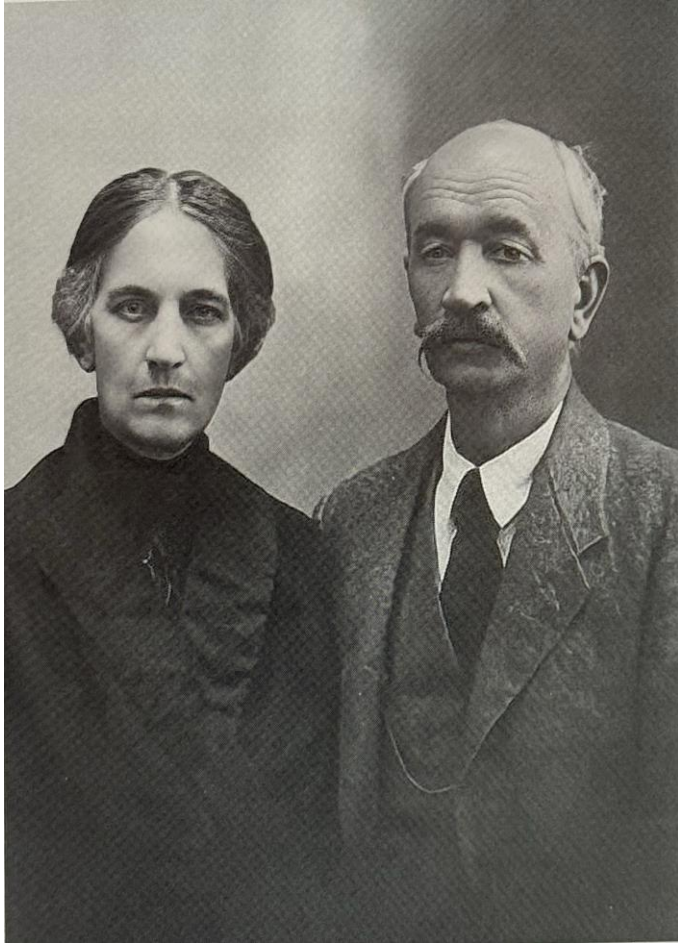
Зліва направо - Богдан, Андрій і Микола Чайковські (2)

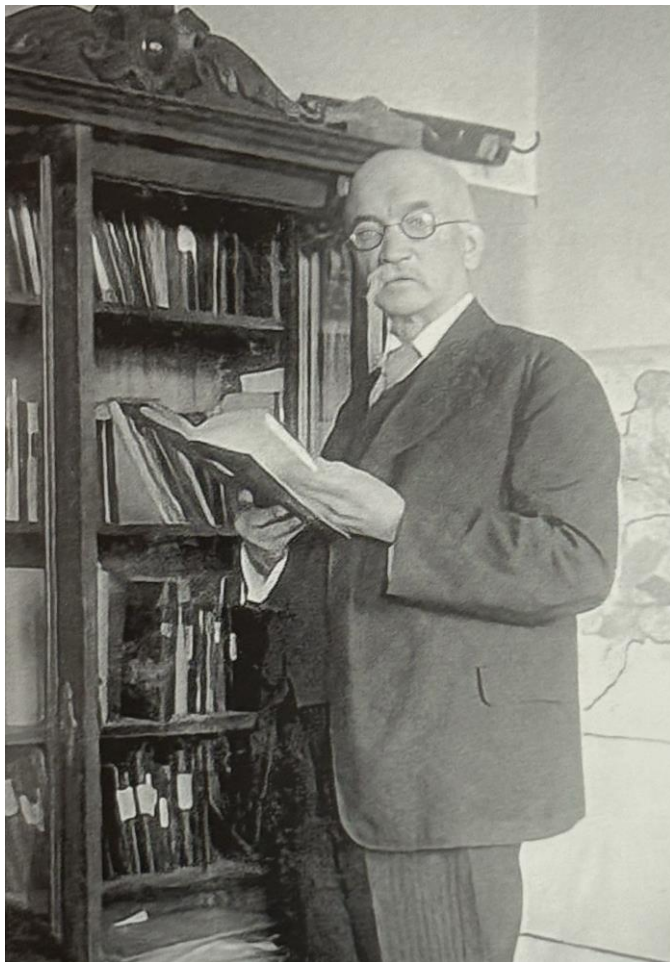
А.Чайковський з сином Миколою у Львові. 1912 р.

А.Чайковський у 1918 р.

А. Чайковский з дружиною в
20-х роках

А. Чайковский на світлині 8
квітня 1934 р.

Прижиттєвий портрет письменника
пензля М.Анастасієвського

Докторський диплом
А. Чайковського

Самбірський ліцей імені А. Чайковського(вулиця Січових Стрільців, 10) - заклад, у якому навчався Андрій Чайковський(1869-1877 рр.)

Будинок у Самборі (вул. С. Бандери, 9), в якому проживала родина А.Чайковського у 1914-1919 Рр. Світлина з 2022р.

Будівля в Коломиї, де в 1920-1935 Рр.
проживав А.Чайковський

Будинок товариства «Руська бесіда» на світлинах поч. ХХ ст. (1) і 2002 р. (2)

Титульна сторінка першого видання
«Споминів» (1). Церква Святого Миколая в Коломійі (2)

Срібний вінок на
пошанування
А. Чайковського в
1929 р.

Меморія А. Чайковському: перший в Україні пам'ятник у Самборі

Експозиція про А. Чайковського в самбірському музеї «Бойківщина»